

РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ ЯК ОСНОВНОГО КОМПОНЕНТА АРТ-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглядаються окремі аспекти арт-педагогічної підготовки майбутніх вчителів музики, а саме: мистецька рефлексія, її функції, моделі арт-педагогічного процесу, які ґрунтуються на принципах особистісно орієнтованого підходу та творчості.

Ключові слова: рефлексія, мистецька рефлексія, творчість, творчі здібності.

В статье рассматриваются отдельные аспекты арт-педагогической подготовки будущих учителей музыки, а именно – художественная рефлексия, ее функции, модели арт-педагогического процесса, которые основываются на принципах личностно ориентированного подхода и творчества.

Ключевые слова: рефлексия, художественная рефлексия, творчество, творческие способности.

In the article separate aspects are examined art-pedagogical preparations of future music masters, namely is an artistic reflection, its functions, models art-pedagogical to the process, which are based on principles of the personality oriented approach and creation.

Key words: reflection, artistic reflection, creation, creative capabilities.

Сучасна освіта – це сфера, в якій здійснюється становлення особистості впродовж усього життя, у світовому і вітчизняному інформаційному просторі. Разом з тим сучасна освіта є специфічною галуззю професійної діяльності, наукове обґрунтування якої полягає в комплексному гуманітарному знанні про людину під час її становлення і самореалізації в природі, культурі та соціумі. Саме це комплексне знання підлягає освоєнню в ході професійної підготовки сучасного вчителя музики – виконавця і педагога.

З аналізу сучасного стану вітчизняної освіти можна зробити висновок про те, що рушійною силою розвитку сучасної освіти є інноваційний рух, який набуває дедалі більшої масштабності. З цього приводу академік Г.П. Щедровицький зазначає: «Під інноваціями починають розуміти особливу організацію діяльності і мислення, що охоплює всю сферу освіти і підготовки кадрів. Найелементарніша інновація володіє величезним системним ефектом у плані впливу на інші компоненти навчального процесу, загальну структу-

ру навчального змісту і діяльність педагогічних колективів» [1].

Педагогічні нововведення сьогодні здійснюються під час усіх освітніх процесів – самоосвітнього, дослідницького, управлінського, психологічного тощо. Інноваційні педагогічні ідеї розвиваються відповідно до нової освітньої парадигми, сутність якої полягає передусім у зміні самого ставлення людини до світу: не оволодіння світом, а осмислення людиною свого місця в цілісній світобудові. Особливо це проявляється в арт-педагогіці, при підготовці майбутніх вчителів музики. Гуманізація арт-педагогічної освіти утверджує творчі, живі, взаємодіючі відносини викладача і студента.

Величезного значення набуває проблема взаємовідносин особистості з мистецтвом, зокрема, з музикою. Музичне мистецтво стає одним із найважливіших інструментів визначення художньо-творчої і духовно-ціннісної спрямованості особистості, розвитку мистецької рефлексії у процесі арт-педагогічної підготовки майбутніх вчителів

музики. Актуальними стають моделі навчального процесу, які ґрунтуються на принципах особистісно орієнтованого підходу. Це: принцип культуровідповідності; діалогу; міжпредметних зв'язків, творчої організації навчального процесу, а також принцип врахування специфіки професійної діяльності майбутнього вчителя музики та індивідуальних якостей його особистості.

Принцип культуровідповідності. Особливої значущості в цьому разі набуває здатність до культурної ідентифікації, інтеріоризації цінностей (сприйняття їх як своїх), вибору і здійснення культуровідповідного способу життя, поведінки. Така орієнтація арт-педагогічного процесу є дуже важливою для циклу фахових дисциплін.

Принцип діалогу. В арт-педагогіці він має характер духовного спілкування викладача зі студентом та їх обох із музичним твором. Принцип діалогу визначається передусім єдністю спільних прагнень викладача і студента до накопичення досвіду і виконує функцію основи взаємонавчання.

Принцип міжпредметних зв'язків. Він ґрунтується на універсальному зв'язку явищ культури, науки, асоціацій у людській свідомості. Завдяки цьому реалізуються принцип творчої організації навчального процесу, а також принцип врахування специфіки професійної діяльності майбутнього вчителя музики, єдність наукового, раціонального і художньо-творчого компонентів.

В основі арт-педагогічної підготовки майбутніх вчителів музики покладено ідеї З. Фрейда та К. Юнга – розвиток у людини властивої їй креативності, емпатії, рефлексії, гармонізація та розвиток особистості, що допомагає при вирішенні проблем.

Мистецько-педагогічна праця є складним сплавом компонентів як внутрішньої, так і зовнішньої діяльності. Як і в будь-якій іншій праці внутрішня діяльність (рефлексія) виконує роль організатора відносно зовнішньої. Функції рефлексії у арт-педагогічній практиці надто складні і багатомірні.

Аналізуючи навчальний процес у хоровій діяльності майбутніх вчителів музики, можна виділити чотири основних:

Розуміння – розкриття суттєвого в хоровому творі, осягнення смислу і значення змісту хорового твору.

Розв'язання проблем і задач. Рефлексія виникає в тих ситуаціях, коли засоби і способи хорової діяльності, якими володіють майбутні вчителі музики, виявляються недостатніми для досягнення вокально-хорових цілей. Така ситуація є проблемною. Виникнення задачі (на відміну від проблемної ситуації) означає, що в результаті аналізу вдалося, хоча б наближено, виділити дане і невідоме.

Цілеутворення як процес породження нових цілей в хоровій діяльності, який спрямований на осмислення знання, аналіз змісту і методів пізнання, та самопізнання.

Мистецька рефлексія являє собою зміну змісту, яка досягається за допомогою різних прийомів і операцій, функціонування яких визначається цілями і мотивами. Тому, під час аналізу рефлексії корисно виділити три аспекти мистецької діяльності:

- ціле-мотиваційний. Мистецька рефлексивна діяльність виходить з мотивів і спрямована на досягнення визначних цілей. Важлива роль в цьому процесі належить цілеутворенню. Сюди відноситься прогнозування, яке здійснює зв'язок між загальними цілями навчання і більш частковими змістовними цілями;
- змістовний – незрозуміле стає зрозумілим, коли пов'язане з минулим досвідом. Суб'єктивно мистецька рефлексія є зміною, трансформацією змісту. Змістом можуть бути музичні образи, теоретичні поняття, символи тощо;
- функціонально-операційний, до якого відносять її «технічне оснащення» – прийоми і засоби, завдяки яким стає можливим зміна прийомів, які передають ідейний зміст твору. До загальних мистецько-рефлексійних операцій відносять аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстракцію.

Творчість є невід'ємною частиною мистецької рефлексії. Саме творча діяльність спонукає студента до рефлексії щодо творів мистецтва.

Підкреслюючи специфіку творчої діяльності, І. Кант виявив принципово новий тип творчої активності – активність людини, що пізнає і діє. Витоки поглядів і значення тих змін укладені в ідеї самодіяльної активності творчого суб'єкта. Починаючи з І. Канта, принцип творчої активності суб'єкта стає стрижневим у розумінні діалектики творчості, забезпечуючи світоглядну і ідейну єдність вчень про творчість в німецькій класичній філософії [2].

Проблема дослідження механізмів творчого процесу стає центральною у філософській системі І. Фіхте. Підкреслюючи духовно-практичну природу творчості, вчений визначає її як «справу-дію» і розглядає, передбачаючи Г. Гегеля, як субстанціональну основу творчої діяльності. Таким чином, вперше в історії філософії поняття «справа-дія» свідомо кладеться в підставу теорії творчості і тим самим предстає як теорія діяльності [3].

Початковим моментом вчення Ф. Шеллінга є ідея становлення, історичного розвитку творчої діяльності і її суб'єкта. Якщо у І. Фіхте всі визначення творчої діяльності задані спочатку, то у Ф. Шеллінга спеціально досліджується процес їх виведення. Проблема творчості ставиться і розв'язується їм в контексті дослідження історичного розвитку форм діяльності. Г. Гегель додає ідеї творчої діяльності статус загальності і універсальності. Гегелівська система охоплює феноменологію, логіку і історію розвитку творчої діяльнос-

ті [4]. Г. Гегель вперше розкриває основи творчої діяльності, підкреслюючи, що справжнє самобуття знаходиться лише завдяки праці, бо тільки «працююча свідомість» підноситься до загальності і свободи [5, с. 345].

Новий етап в розвитку теоретичних уявлень про творчість пов'язаний з антропологічним матеріалізмом Л.Фейєрбаха, який сприяв переорієнтації всієї проблематики теорії творчості на сферу реальної безпосередньої життєдіяльності людей. [6, с. 95]. Категоріальна визначеність творчості, за думкою Л.Фейєрбаха, може бути представлена як синтез об'єктивного фізичного буття і мислення, логіки і наочного життя. У творчому процесі присутні опосередковування двоякого роду: наочно-фізичною дійсністю і відносинами людей, що складаються в процесі творчості.

У XX столітті з'ясування природи творчості з позицій фізіологічних закономірностей привело до розуміння її як генетично зумовленої. Таке розуміння творчості представлено в працях В.М. Бехтерева [7]. Творчу ситуацію-проблему В.М. Бехтерев трактує як подразник, де власне творчість виступає реакцією на такий подразник. В.М. Бехтерев підкреслює важливу роль природних обдарувань: «Для будь-якої творчості необхідною є певна ступінь обдарованості і відповідне виховання, що створює навички в роботі. Останнє розвиває схильність в сторону виявлення природних обдарувань, завдяки чому в кінці виникає майже непереборне прагнення до творчої діяльності» [7, с. 233].

В.О. Енгельгардт вважав, що творча здатність виступає як природжена потреба і в такому розумінні вона може бути уподібнена інстинкту. На думку В.О. Енгельгардта ця потреба притаманна величезній більшості людей: вона може виявляти себе у вигляді окремих здібностей у однієї людини або блискучого таланту у іншої, але важко знайти індивіда, повністю позбавленого цієї якості. Здатність до творчості – це найвищий дар, яким природа нагородила людину на тривалому шляху її еволюційного розвитку [8, с. 15].

Найбільш часто проблема творчості підіймається у психології, про що свідчить наявність різноманітних авторських концепцій творчості (Л.С. Виготський, Я.О. Пономарьов, В.О. Моляко, О.Н. Лук, Д.Б. Богоявленська та ін.).

Якщо психологи звертаються до проблеми творчості у зв'язку із з'ясуванням зовнішніх і внутрішніх джерел цього феномену, його місця у відносинах людини з зовнішнім світом, становленні і розвитку самої людини, то педагогів проблема творчості цікавить, перш за все, в контексті освітніх процесів – навчання і виховання. Для них важливим є питання про те, як треба організувати арт-педагогічні процеси, щоб вони стимулювали потяг до творчості; за яких умов вони відбуваються найбільш ефективно.

Питання розвитку педагогічної творчості вчителя знайшли своє відображення у працях

В.І. Андреева, С.Ю. Гуревича, В.І. Загвязинського, В.О. Кан-Каліка, З.С. Левчук, М.Д. Никандрова, М.М. Поташніка, І.П. Раченко, Л.Л. Шевченко, Н.М. Яковлевої та інших. Окремі аспекти формування майбутнього педагога як творчої особистості представлено у дослідженнях І.В. Галактіонова, А.В. Козир, П.О. Кравчука, В.М. Данильченко, Л.М. Лузіної, М.В. Корепанова, В.О. Лісовської, Г.М. Падалки, Н.Ю. Посталюк та інших. З точки зору педагогічної інноватики, що сьогодні розглядається як один із найбільш перспективних і актуальних напрямків дослідження творчості, педагогічна діяльність трактується як особистісна категорія, процес творення і результат творчості. (В.І. Загвязинський, М.В. Кларін, В.Я. Ляудис, Л.С. Подимова, А.І. Пригожин, В.О. Сластеньонін, та інші).

Визначення прагнення особистості до мистецької рефлексії шляхом творчості з'явилося у вітчизняній психології нещодавно, у зв'язку з появою спроб створити концепцію мистецької рефлексії [14]. Системний підхід до вивчення творчості сьогодні вважається найбільш перспективним, тому що враховує багатогранність феномену творчості та уникає обмеженості поглядів щодо її природи. Н.С. Лейтес зазначає, що творчі можливості залежать не тільки від властивостей розуму (наприклад, від легкості виникнення гіпотез, швидкості комбінування інформації), але й від певних рис особистості. Він надає важливого значення вивченню особистісних компонентів – характеру творчої особистості, внутрішніх, установок, мотивів, стилю поведінки – з метою подальшого відокремлення рис, які сприяють творчим проявам. Необхідними для творчості Н.С. Лейтес називає такі якості, як-то:

- розумова самостійність;
- сміливість думки;
- готовність до вольового напруження;
- спрямованість особистості на творчість [15, с. 46].

Отже, узагальнюючи основні підходи щодо вивчення феномену мистецької рефлексії як основного компоненту арт-педагогічної підготовки майбутнього вчителя музики вітчизняними та зарубіжними вченими, можна зробити деякі підсумки. До мистецької рефлексії людину спонукають пізнавальні потреби. Існує єдність логічного та інтуїтивного в рефлексивному процесі; мистецька рефлексія розвивається тоді, коли безсвідомі ідеї формуються у свідомі твердження. Рівень прояву мистецької рефлексії залежить від якостей особистості та від характеристик середовища. Мотиваційна сфера особистості виступає одним із найважливіших компонентів розвитку мистецької рефлексії як основного компонента арт-педагогічної підготовки майбутніх вчителів музики.

Мистецька рефлексія як особистісна властивість реалізується в різних видах діяльності. В них же вона може формуватися і розвиватись під впли-

вом певних соціальних і культурних обставин, потреб й інтересів самої особистості. Але мистецька рефлексія людини виявляється тільки в перетворюючій діяльності. За своїми внутрішніми мотивами вона може мати декілька рівнів. Мистецька рефлексія першого рівня в перетворюючій діяльності людини проявляється в силу зовнішньої потреби, необхідності, зумовленої характером виконуваної праці, а не як її внутрішня спрямованість. Другий рівень визначається поняттям «завдяки». Він відбиває готовність суб'єкта до

термінового включення у творчий пошук за наявністю будь-якої можливості. Третій рівень мистецької рефлексії характеризується поняттям «всупереч». Особистість намагається реалізувати свій потенціал навіть тоді, коли зовнішні (або внутрішні) обставини не сприяють творчому процесу, гальмують або протидіють йому.

Розвиток або формування мистецької рефлексії особистості відбувається в процесі її соціалізації і потребує цілого комплексу цілеспрямованих впливів, спеціально створеного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коммуникация, деятельность, рефлексия. <http://www.circle.ru>.
2. Диалектика и теория творчества / Под ред. С.С. Гольдентриха, А.М. Коршунова. – М.: Изд. МГУ, 1987. – 198 с.
3. Диалектика и теория творчества / Под ред. С.С. Гольдентриха, А.М. Коршунова. – М.: Изд. МГУ, 1987. – 198 с.
4. Диалектика и теория творчества / Под ред. С.С. Гольдентриха, А.М. Коршунова. – М.: Изд. МГУ, 1987. – 198 с.
5. Гегель Г. Система наук. – Ч.1: Феноменология духа / Пер. с нем. – М.: наука, 1999. – 443 с.
6. Фейербах Л. Избранные философские произведения. – Т. 1-2. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 676 с., Т. 2. – 942 с.
7. Бехтерев В.М. Общие основы рефлексологии человека. – 3-е изд. – М.: ГИЗ, 1926.
8. Клепиков О.И., Кучерявий И.Т. Основы творчости особи: Навч. посібник для студ. вузів. – К.: Вища школа, 1996. – 295 с.
9. Родари Дж. Грамматика фантазии: введение в искусство придумывания историй. – М.: Прогресс, 1990. – 191 с.
10. Галин А.Л. Личность и творчество. Психологические этюды. – Новосибирск, 1989. – 127 с.
11. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. – М.: Педагогика, 1976. – 280 с.
12. Лук А.Н. Юмор, остроумие, творчество. – М.: Искусство, 1977. – 184 с.
13. Мелик-Пашаев А.А. Об источнике способности человека к художественному творчеству // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 76-82.
14. Клепиков О.И., Кучерявий И.Т. Основы творчости особи: Навч. посібник для студ. вузів. – К.: Вища школа, 1996. – 295 с.
15. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. – М., 1984. – 80 с.
16. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 1999. – 360 с.

Рецензенти: к.пед.н., професор Козир А.В.,
к.пед.н., доцент Коваленко І.Г.

© Парфентьева И.П., 2009

Стаття надійшла до редакції 23.04.2009 р.